

**ЗІ СПОСТЕРЕЖЕНЬ ЗА ВИГУКАМИ ДЛЯ ПІДКЛИКАННЯ
ТА ВІДГОНУ ПТАХІВ У СХІДНОПОЛІСЬКИХ ГОВІРКАХ**

doi: 10.12958/2227-2631-2019-2-41-31-42

Дмитро Марєєв,

*кандидат філологічних наук, асистент кафедри
української мови, літератури та методики навчання
Глухівського національного педагогічного
університету імені Олександра Довженка
<https://orcid.org/0000-0002-6282-8052>*

Статтю присвячено дослідженню вигуків, якими в українських східнополіських говірках спонукають свійських птахів до певних дій. Указано, що ця тематична група лексики за походженням є архаїчною.

З'ясовано, що в досліджуваному мовному просторі інтер'єктиви для підкликання й відгону птахів відрізняються за інтонацією, експресією та структурою (відсутність і наявність редуплікації). Поширення імперативних вигуків безпосередньо пов'язане з потребою утримувати птахів, з тими особливостями і традиціями господарювання, що склалися. Зокрема, через те, що не повсюдно розводять індиків, ареал з вигуками для їх підкликання та відгону у 2010 – 2016-х рр. виявився розріджений.

Відзначено, що найпоширенішим вигуком, яким кличуть курей, в обстежуваному діалектному просторі є *т'у-т'у*, характерний для всієї україномовної території. У багатьох говірках курей продовжують прикликати так само, як і курчат. Ці сугестивні екзофони за походженням переважно є звуконаслідувальними.

Зіставлення вигуків для підкликання й відгону гусей, а також для відгону качок у середині ХХ ст. (матеріали „Атласу української мови”) і на початку ХХІ ст. (дані, зібрані автором за тією ж програмою в тих самих говірках, що й за попереднього обстеження) уможливило виявити динаміку цих номінативних засобів: розширення і звуження їх ареалів, появу нових вигуків та зникнення інтер'єктивів, які 60 – 70 років тому мали обмежене вживання; простежено розвиток протилежних значень (енантіосемію). Подано лінгвістичні біхронні карти, що ілюструють ці процеси.

Зауважено, що на зміну в говірці кількості вигуків, якими кличуть птахів, можуть впливати суспільно-господарські відносини у громаді. Зокрема, проілюстровано потребу вироблення власних вигуків для підкликання качок з метою їх виокремлення з-поміж інших.

Підсумовано, що в обстежуваному мовному просторі послуговуються і специфічними для кожного виду птаха сугестивними екзофонами, і полісемантичними (універсальними), якими спонукають до певних дій усіх птахів.

Ключові слова: інтер'єктив, мовна динаміка, орнітолексика, словоформа, східнополіський діалект.

The proposed article is devoted to the research of the exclamations, which in Ukrainian Eastern Polesian dialects encourage poultry to perform certain actions. It is indicated that this thematic group of vocabulary is archaic by origin.

It has been found out that in the studied linguistic space, the interjectives for calling and runs of birds differ in intonation, expression and structure (absence and presence of reduplication). The spread of imperative exclamations is directly related to the need to keep birds, with those peculiarities and traditions of existing housekeeping.

It has been noted that the change in the number of exclamations in the dialect, for calling of birds, can be influenced by socio-economic relations in the community. In particular, it has been illustrated the need to develop their own exclamations for calling ducks in order to distinguish them from among others.

It has been concluded that in the surveyed linguistic space, the bird's specific suggestive exophones, as well as polysemantic (universal), are used to stimulate certain actions of all birds.

Key words: interjective, language dynamics, ornitholexics, word forms, Eastern Polesian dialects.

Вступ. Загальновідомо, що тваринництво на території сучасної України існувало з найдавніших часів, і тому з-поміж багатьох тематичних груп лексики тваринницька вирізняється глибокою давниною. Невід'ємною її частиною є вокативні інтер'єктиви, що виконують комунікативно-волюнтативну функцію: ними кличуть та відганяють тварин і птахів чи спонукають їх до певних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слова для підкликання та відгону свійських тварин і птахів ставали предметом дослідження багатьох науковців (Й. Дзензелівський, Г. Клепикова, Й. Пуїо, Н. Прилипка, Н. Шеремета, П. Гриценко, Т. Тищенко). На цю тематичну групу лексики звертали увагу й дослідники східнополіських говірок: В. Куриленко (Куриленко, 1991, с. 73 – 80), Я. Литвиненко (Литвиненко, 2019, с. 137 – 139). Деякі вигуки описані в „Атласі української мови” (далі – АУМ). Водночас інформація, зібрана до цієї лінгвогеографічної праці в середині ХХ ст., сьогодні вимагає уточнення й доповнення, що й зумовлює актуальність нашої розвідки.

Методи дослідження. Дослідження проведено на основі зіставного аналізу матеріалу, уміщеного в АУМ, зібраного в середині ХХ ст., і власних записів автора, здійснених у 2010-х рр. переважно в тих самих говірках, що й за першої експлорації.

Мета статті – дослідити вигуки, якими в українських східнополіських говірках спонукають свійських птахів до певних дій,

виявити їхню динаміку впродовж останніх 50 – 60 років. Для досягнення поставленої мети й розв’язання завдань використано *описовий метод*, що дав змогу з’ясувати особливості функціонування мовних одиниць на сучасному етапі; *лінгвогеографічним методом* скористалися в процесі створення лінгвістичних карт із подальшою їх інтерпретацією; застосовано також метод *кількісних підрахунків* для встановлення інтенсивності змін.

Виклад основного змісту. 1. Дослідники вважають, що звертання до тварин / птахів є архаїчними і це залишки доісторичних звукових сигналів. Доказом їхнього реліктового характеру є їхня повсюдність у мовах світу й водночас периферійне становище в кожній мовній системі (Тищенко, 2007, с. 218). Лінгвісти відзначають: вигуки виникли через інтер’єктивацію особливої кличної форми від назв тварин і птахів, яка утворилася шляхом відсікання початкової форми іменників (Прилипка, 1982, с. 172).

Сугестивні екзофони передають заклик, спонукання до дії, тому важливими їхніми ознаками є інтонація та експресія, неоднакові для відгону та підкликання (Прилипка, 1987, с. 39). У сучасних східнополіських говірках більшість інтер’єктивів вирізняється не тільки строкатістю та варіантністю, а й структурно: лексеми для підкликання птахів частіше будують за законами ритмічної монотонної симетрії порівняно з тими, що використовують для відгону. Редуплікація може бути часткова або повна, а повторення основи – два, три й більше разів.

Поширення імперативних вигуків безпосередньо пов’язане з потребою утримувати птахів, з тими особливостями і традиціями господарювання, що склалися; тому закономірною є наявність чи відсутність відповідей інформантів на деякі запитання, наприклад, індиків не скрізь розводили, що вплинуло на повноту фіксацій відповідних сугестивів.

2. Найпоширенішим вигуком, яким кличуть курей, на всій україномовній території є *т’у-т’у* (Прилипка, 1987, с. 31; АУМ III, с. 136). Він домінує в сучасному східнополіському мовному просторі, де представлений у двох фонетичних варіантах: *т’у-т’у* (н. пп. 3, 7 – 9, 11, 13, 15, 18, 19, 76, 80, 86, 79, 103, 107, 109 – 114, 116, 118 – 125, 127, 128, 131, 133 – 143, 145, 149, 150, 152, 153, 156 – 163, 165 – 171, 173, 175, 187, 279, 289, 307 – 310, 313, 314, 317, 319, 320, 351, 355¹) і *ту-ту* (н. пп. 105, 144, 147, 148, 171, 172, 186, 188, 189, 191, 319, 324). Інколи курей продовжують прикликати так само, як і курчат: *пул’-пул’* (н. пп. 3, 5, 6, 12, 16, 65, 73, 76, 93 – 97, 102–104, 106, 129, 130), *пул’і-пул’і* (н. пп. 3, 5, 101, 130), *пут’-пут’* (н. пп. 162, 353), *т’ін-т’ін* (н. пп. 1, 5, 13, 15, 64, 66, 67, 69, 71, 108, 181, 190), *т’іна-т’іна* (н.п. 18), *т’іну-т’іну* (н. п. 169), *т’іну-т’іну* (н. пп. 93, 151), *цип-цип* (н. пп. 17, 65, 73, 76, 86,

¹ Мережу населених пунктів подаємо за АУМ I.

94 – 96, 100 – 102, 187, 322, 349), *цупа-цупа* (н. п. 100), *ц'ун-ц'ун* (н. п. 279), *ц'ін-ц'ін* (н. пп. 104, 117, 190, 311, 320, 349), *ц'іна-ц'іна* (н. пп. 70, 72, 309), *ц'іну-ц'іну* (н. п. 153). Рідковживаними є сугестивні екзофони *курру-курру* (н. п. 132), *кур'у-кур'у* (н. п. 190), *пил'і-пил'і* (н. п. 68), *т'у-т'у-т'і* (н. п. 351), *ут'у-т'у-т'у* (н. п. 138), *т'урру-т'урру* (н. п. 320), *т'у-ру-ру* (н. п. 14), *т'ут'ечки-т'ут'ечки* (н. п. 11), *ц'іву-ц'іву* (н. п. 148).

3. У сучасних східнополіських говірках курчат кличуть різнотипними інтер'єктивами (переважно звуконаслідувальними), серед яких на початку ХХІ ст. занотовано: *пул'і-пул'і* (н. п. 101), *пут'-пут'* (н. п. 151), *пул'-пул'* (н. пп. 9, 64, 65, 67, 71, 73, 95, 100, 104, 108, 114, 116, 118, 121), *пул'і-пул'і* (н. п. 1), *пул'у-пул'у* (н. п. 104), *пул'ушк'і-пул'ушк'і* (н. п. 66), *пут'-пут'* (н. п. 353), *т'ін-т'ін* (н. пп. 5, 12, 15, 70, 72, 96, 97, 112, 120, 121, 123, 125, 128, 131, 135, 145, 159, 160, 172, 181, 186, 188, 189, 320), *т'іна-т'іна* (н. пп. 14, 159), *т'іначки(і)-т'іначки(і)* (н. пп. 6, 18), *т'інан'ки-т'інан'ки* (н. п. 128), *т'іну-т'іну* (н. пп. 133, 167, 175), *т'іну-т'іну* (н. пп. 3, 168), *т'іну-т'іну* (н. п. 175), *т'інушки-т'інушки* (н. п. 128), *т'у-т'у-т'у* (н. пп. 6, 7, 105, 106, 129), *цип-цип* (н. пп. 3, 8, 9, 17, 19, 65, 68, 69, 73, 93, 94, 97, 101 – 103, 107, 110, 111, 118, 124, 125, 127, 129, 132, 134, 143, 152, 157, 160, 163, 165, 167, 168, 170, 187, 289, 308, 317, 319, 320, 322, 324, 349, 355), *ц'ун-ц'ун* (н. пп. 279, 314), *цупа-цупа* (н. пп. 86, 93), *ципки-ципки* (н. пп. 138, 140), *ц'ін-ц'ін* (н. пп. 3, 6, 19, 102, 109, 110, 113, 117, 119, 122, 134, 135, 137, 138, 141, 144, 145, 148, 150, 151, 153, 156, 163, 169, 186, 307, 309, 310, 313, 317, 319, 320, 324, 351, 353), *ц'іна-ц'іна* (н. п. 191), *ц'іначки-ц'іначки* (н. пп. 11, 139), *ц'інан'ки* (н. п. 139), *ц'іну-ц'іну* (н. пп. 80, 142), *ц'ін'і-ц'ін'і* (н. пп. 79, 114), *ц'іву-ц'іву* (н. п. 148), *ц'іну-ц'іну* (н. пп. 5, 311), *цурру-цурру* (н. пп. 109, 122), *ц'урру-ц'урру* (н. п. 130).

У н. п. 122 курчат від вилуплення й до двох тижнів підкликають одним вигуком – *ц'ін-ц'ін*, а доросліших – іншим: *цурру-цурру*. У цій же говірці різні назви курчат вступають у градуальну опозицію: *ципл'а* ‘мале пташа курки’ – *кур'ча* ‘курча курки, що піросло’.

У н. п. 19 для підкликання курчат зафіксовано лексему *ква'ча-ква'ча*, якою (або подібною до неї) в українських говорах (АУМ ІІІ, ч. 4, с. 136), зокрема у східнополіському (Литвиненко, 2019, с. 139), кличуть квочку. Це дає підстави припустити, що в цій говірці таким вигуком спочатку кликали квочку разом з курчатами, а пізніше – самих курчат.

За спостереженням інформантів, імітативні сигнали для підманювання краще сприймають курчата, які зростають у природних умовах, тобто виведені й вирощені квочкою. Інкубаторні не знають, на які вигуки реагувати, а відгукуються безпосередньо на їжу (н. п. 103). Багаторічні спостереження за поведінкою домашніх тварин дозволили етологам дійти висновку, що умовний рефлекс наближення на вимогу людини треба виробляти в дитячому віці тварини/птаха, щоб сформувати поведінку, необхідну господареві (Кандакова, 2003, с. 66 – 69).

4. Серед вигуків, якими кличуть гусей, у сучасних східнополіських говірках в опозиції продовжують перебувати *гус'-гус'*, *гус'і-гус'і*, *гуси-гуси*, *гус'у-гус'у*, *гул'-гул'*, *гул'і-гул'і*, *гул'у-гул'у*, *гул'у-л'у*, *т'ег-т'ег* та *т'е-т'е* (карта № 1). Вигуки *гус'-гус'* та *гус'у-гус'у*, що функціонують на півдні досліджуваного говору, поширені також у суміжних середньонадніпрянських і слобожанських говірках (АУМ I, к. 339; АУМ III, ч. 1, к. 125). Перший із них (*гус'-гус'*) у досліджуваному мовному просторі за проміжок часу в 60 – 70 років збільшив функційну активність із 19 н. пп. до 26 н. пп., другий (*гус'у-гус'у*), навпаки, скоротив – із 17 н. пп. до 5 н. пп. Вигук *гул'-гул'*, який маркує переважно говірки північного наріччя (АУМ I, к. 339), у 1948 – 1963-х рр. було засвідчено в 13 н. пп., у 2010-х рр. – у 15 н. пп. Інтер'єктив *т'ег-т'ег* на двох часових зрізах виявлено в однаковій кількості говірок – у 9 н. пп.: у середині ХХ ст. його зафіксовано у н. пп. 158, 159, 163, 186 – 191, на початку ХХІ ст. – у н. пп. 8, 9, 158, 165, 172, 186, 187, 189, 191. Ареал із ним продовжується у прилеглих російських говірках (АУМ I, к. 339; АУМ III, ч. 1, к. 125). Інша форма – *т'е-т'е* – маркує говірки наддеснянської східнополіської смуги, входячи в білоруський діалектний континуум (пор. (ДАБМ, к. 307)). Вигук *гуси-гуси*, в основі якого редуплікована назва птаха, якого кличуть, за попередньої експлорації було засвідчено в н. пп. 147, 148, 160, 167, 171, за нової – у н. пп. 147, 163, 181. Його фонетичний варіант *гус'і-гус'і* за обстежуваний часовий проміжок збільшив функційну активність із 7 н. пп. до 20 н. пп. Вигук *гул'і-гул'і*, попри відсутність чіткої локалізації, у сучасних східнополіських говірках є найуживанішим: його засвідчено в 41 н. пп. проти 7 н. пп. 60 – 70 років тому. На північному заході говору відносно стабільними в уживанні виявилися вигуки *гул'у-гул'у*, *гул'у-л'у*.

Якщо зіставити з попереднім часовим зрізом, за сучасної експлорації занотовано також нові інтер'єктиви для підкликання гусей (*гус'у-гус'*, *гус'і-гус'*, *гул'а*, *гол'-гол'*, *ге-ге*, *т'ег'і-т'ег'і*, *ул'у-ул'у*, серед яких є універсальні – *т'у-т'у-т'у*, *пул'-пул'*), однак вони не мають високої функційної активності.

Інформант із н. п. 142 зауважив, 7 □422.488579(е)3.94.0039□/22 11.9927 ої сддномо

a-^lгил', гу^lс'а, а-^lгус'а) або в поодиноких говірках (*ги, гил':а, гул', гис', гу^lс'у, ги(i)^lс'а, т'ег'і, киш*). Деяких вигуків, що за попередньої експлорації були занотовані зрідка, не засвідчуємо: *а-гу^lл'а, гус', а-киш, т'у, ал'а-ал'а*.

У н. п. 11 інформанти зазначили, що спеціальних вигуків для відганяння гусей (як і качок) у селі не використовують: цих птахів ганяють та скеровують у певному напрямку руху палками.

Додамо, що для вигуків, якими відганяють і кличуть гусей, притаманний розвиток протилежних значень: в окремих східнополіських говірках енантіосемічними є інтер'єктиви *гул'* та *гил'а* (пор. карта № 1 і карта № 2).

4. Незважаючи на розрідженість мережі сучасних східнополіських говірок, у яких фіксовано інтер'єктиви для прикликання індиків, ряд вигуків є чималим: *в'ім'-в'ім'* (н. п. 8), *гул'-гул'* (н. пп. 144, 149, 168), *гул'і-гул'і* (н. п. 1), *гул'у-гул'у* (н. п. 130), *гур-гур* (н. п. 16), *д'іти-д'іти* (н. п. 19), *індик-дик-дик* (н. п. 12), *кул'-кул'* (н. пп. 7, 8, 158), *кул'у-кул'у* (н. пп. 14, 19, 134, 138, 159, 161, 170), *кул'д'у-кул'д'у* (н. п. 162), *кур-кур* (н. пп. 8, 65, 69, 163, 165, 167, 169 – 172, 175, 186, 188, 349), *кур'-кур'* (н. п. 188), *кур'а-кур'а* (н. пп. 166, 169), *курл'ач-курл'ач* (н. п. 136), *кр'у-кур'у* (н. пп. 153, 186, 187, 189, 314), *куру-куру* (н. пп. 13, 132, 135), *курд'у-курд'у* (н. п. 165), *л'у-л'у* (н. пп. 15, 17, 18), *пуд'-пуд'* (н. п. 165), *пул'-пул'* (н. пп. 76, 86, 101, 109, 116, 119, 121 – 123, 125, 127, 128, 137, 145, 147, 152, 163, 310, 313, 314, 324), *пул'а-пул'а* (н. п. 190), *пул'і-пул'і* (н. п. 73, 309), *пул'у-пул'у* (н. п. 148), *р'у-р'у-р'у* (н. пп. 133, 187), *т'а-т'а* (н. п. 9), *т'ін-т'ін* (н. пп. 120, 188), *т'у-т'у* (н. пп. 7, 111, 168), *ту-ту* (н. п. 105), *тук-тук* (н. п. 141), *ул'у-л'у-л'у* (н. п. 118), *цип-цип* (н. пп. 73, 93, 322, 349), *ц'ін-ц'ін* (н. пп. 151, 311), *ц'іна-ц'іна* (н. п. 191). Інколи цього птаха приманюють тільки за кличкою (н. п. 95).

5. Вигуки, якими відганяють індиків, представлені обмеженіше: *а-дил'* (н. п. 104), *ге-киш* (н. п. 349), *гет'* (н. п. 8), *ги(i)^lл'а* (н. пп. 3, 86, 95, 118, 120, 121, 124, 135, 138, 140, 145, 149, 152, 153, 168, 309, 313, 314, 322, 355), *а-г'іл'а* (н. п. 73), *гул'а* (н. п. 102), *киш* (н. пп. 15, 17, 19, 93, 96, 114, 132, 140, 147, 148, 167, 324, 349), *к'иш* (н. пп. 151, 308), *киша* (н. п. 165), *а-киш* (н. пп. 76, 79, 101, 111), *кул'і-кул'і* (н. п. 7), *кул'а* (н. п. 158), *кул'у-кул'у* (н. п. 158), *кур* (н. пп. 13, 188), *кур'* (н. п. 159), *кур-пашли(i)* (н. пп. 18, 172), *кур'-пашли* (н. п. 191), *кур'а* (н. пп. 159, 166, 169, 170, 172, 175, 187 – 189), *кур'у* (н. п. 172), *куре-пашли* (н. п. 186), *пул'-пул'* (н. п. 190), *пул'а* (н. п. 109), *ул'а* (н. п. 133), *пашл'і* (н. пп. 14, 16, 105), *ід'ет'* (н. п. 123).

6. У досліджуваному мовному просторі вигук *гил'а*, яким відганяють качок, розширив ареал уживання (карта № 3): у середині ХХ ст. його було засвідчено в 45 н. пп., а за повторного обстеження – у 54 н. пп., що, імовірно, зумовлено впливом прилеглих говірок південно-східного наріччя, у яких він функціонує переважно безваріантно (АУМ І, к. 341). У північних зонах говору збільшилася

частота вживання інтер'єктивів, спільних з назвою птаха: *вут'а* (на 23% – до 16 н. пп.), *ут'а* (на 76,47% – до 30 н. пп.) та *вут'* (на 41,67% – до 17 н. пп.). Спорадично вживають інші вигуки, якими відганяють качок: *а-вут'а*, *а-ут'а*, *а-вут'*, *гил'*, *киш*, *тас'ки*; зрідка – *т'а*, *а-гил'а*, *гил'а*, *ут'*. За нової експлорації не зафіксовано інтер'єктивів, що за обстежень 1948 – 1963-х рр. були представлені в поодиноких говірках: *а-тас'*, *а-киш*, *гил'*.

7. Качок прикликають переважно тими самими або подібними вигуками, що й відганяють, але редукованими: *ут'-ут'* (н. пп. 65 – 67, 96, 108, 168, 308, 324, 351), *ут'а-ут'а* (н. п. 1), *ут'и-ут'и* (н. пп. 73, 161, 162, 169, 324), *ут'у-ут'у* (н. пп. 100, 107, 116, 125, 132, 143, 148, 151 – 153, 156, 289, 307, 353), *ут'у-м'у-м'у* (н. пп. 3, 18, 80, 101, 104, 105, 111, 118), *ут'у-ут'* (н. п. 355), *ут'-вут'* (н. пп. 109, 128), *вут'-вут'* (н. пп. 6 – 8, 12 – 15, 16, 17, 64, 68, 69, 71, 94 – 97, 102, 103, 109, 128, 130, 131, 133, 134, 159), *вут'-вут'* (н. п. 114), *вут'и-вут'и* (н. пп. 11, 70, 72), *вут'и-вут'* (н. п. 129), *вут'у-м'у* (н. п. 3), *гит'-вут'* (н. п. 76). Водночас найчастіше з цією метою вживають вигук *тас'-тас'* (н. пп. 17, 19, 79, 86, 101, 110, 117, 122 – 124, 136 – 139, 144, 145, 148 – 150, 152, 153, 158, 160 – 163, 165 – 167, 169 – 171, 173, 175, 181, 186 – 189, 191, 279, 307, 309, 310, 314, 317, 319, 320). Рідше качок приманюють іншими вигуками: *гул'-гул'* (н. пп. 144, 168), *гул'и-гул'и* (н. пп. 93, 127), *гул'у-гул'у-гул'у* (н. п. 311), *ках-ках* (н. п. 349), *тас'и-тас'и* (н. пп. 140, 309), *м'е-м'е* (н. пп. 142, 157, 279), *ул'у-л'у-л'у* (н. п. 135), *пул'-пул'* (н. пп. 119 – 121, 313, 314, 349), *таї-таї* (н. п. 113), *т'у-м'у* (н. п. 112), *та-та* (н. п. 190), *с'уда* (н. п. 9).

8. На збільшення кількості вигуків, якими кличуть птахів, у говірці можуть впливати суспільно-господарські відносини в громаді. Зокрема, один з інформантів описує потребу виокремлення власних птахів з-поміж інших на прикладі качок (н. п. 15): *хто йак привуче // йо даже ў нас вутей було багата / дак хто зваў навучк'и // а йак скаже ха'з'айка / ани голас у́же чу́йет' / навучк'и-навучк'и / йе́ни йе́тийе сва́йе ад'і́л'айе́ц:а / астал'ни не йдут' / а йак пут'-пут' / у'с'и магут' ізбегца ік таб'е / а тади крадут' // чу́жойе ж при́б'егла / знач'ит' і ма́йо // вот так йа д'е́р'жала / д'е́р'жала / у м'е́н'е ж во ч'е́р'ез да́рогу воз'ера // да вос'е́н'і да д'е́р'жу / а тади чу́жайа пол'за // да і́брос'іла //*

Висновки та перспективи подальших досліджень. Зіставлення вигуків, якими кличуть та відганяють птахів, у середині ХХ ст. і на початку ХХІ ст. засвідчує розширення ареалів одних вигуків (*гус'-гус'*, *гус'и-гус'и*, *гул'-гул'*, *гул'и-гул'и* 'підкликати гусей', *гил'а* 'відганяти гусей', *вут'а*, *вут'*, *ут'а*, *гил'а* 'відганяти качок') і водночас зменшення ареалів інших (*гус'у-гус'у* 'підкликати гусей', *а-гил'а* 'відганяти гусей' тощо); зауважено появу не відомих раніше в діалекті інтер'єктивів (наприклад, *гус'и-гус'*, *гус'у-гус'*, *тол'-тол'*, *ул'у-ул'у* 'підкликати гусей', *ги*, *гус'а* 'відганяти гусей', *тас'ки*, *м'а* 'відганяти качок'). Окремі сугестивні екзофони, що були засвідчені в 1948 – 1963-х рр. в поодиноких говірках, у 2010 – 2016-х рр. не виявлено (*гус'*, *а-гул'а*,

a-^lкиш, *a^l’a-a^l’a* ‘відганяти гусей’, *a-^lмас*, *a-^lкиш*, *гис*’ ‘відганяти качок’). Попри різноманітність вигуків, якими кличуть курей, найпоширенішим залишається *т’у-т’у*, характерний для всієї україномовної території. Інколи курей продовжують прикликати так само, як і курчат. Вигуки, пов’язані з підкликанням і відганянням індиків, у східнополіському ареалі вживають не повсюдно, оскільки цих птахів не скрізь розводять. В обстеженому мовному просторі послуговуються і специфічними для кожного виду птаха сугестивними екзофонами, і полісемантичними, якими спонукають до певних дій усіх птахів.

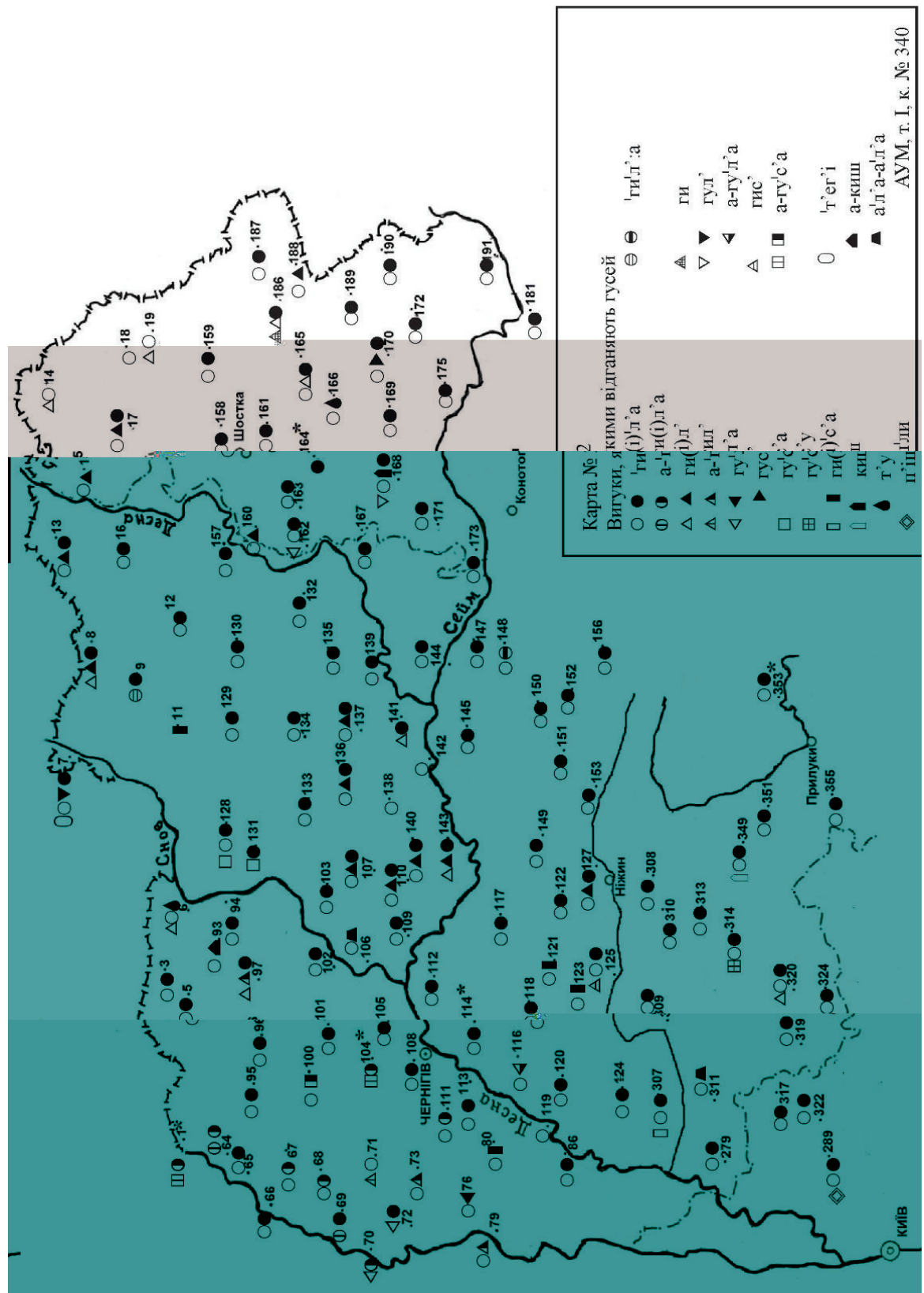
Студія розширює емпіричну базу про лексико-семантичну групу „Вигуки для підкликання й відгону птахів” у східнополіському діалекті. Подальше вивчення вигуків у інших говорах української мови, зокрема в динамічному аспекті, сприятиме виявленню раніше не досліджених явищ, дасть підґрунтя для зіставного аналізу інтер’єктивів на всій україномовній території.

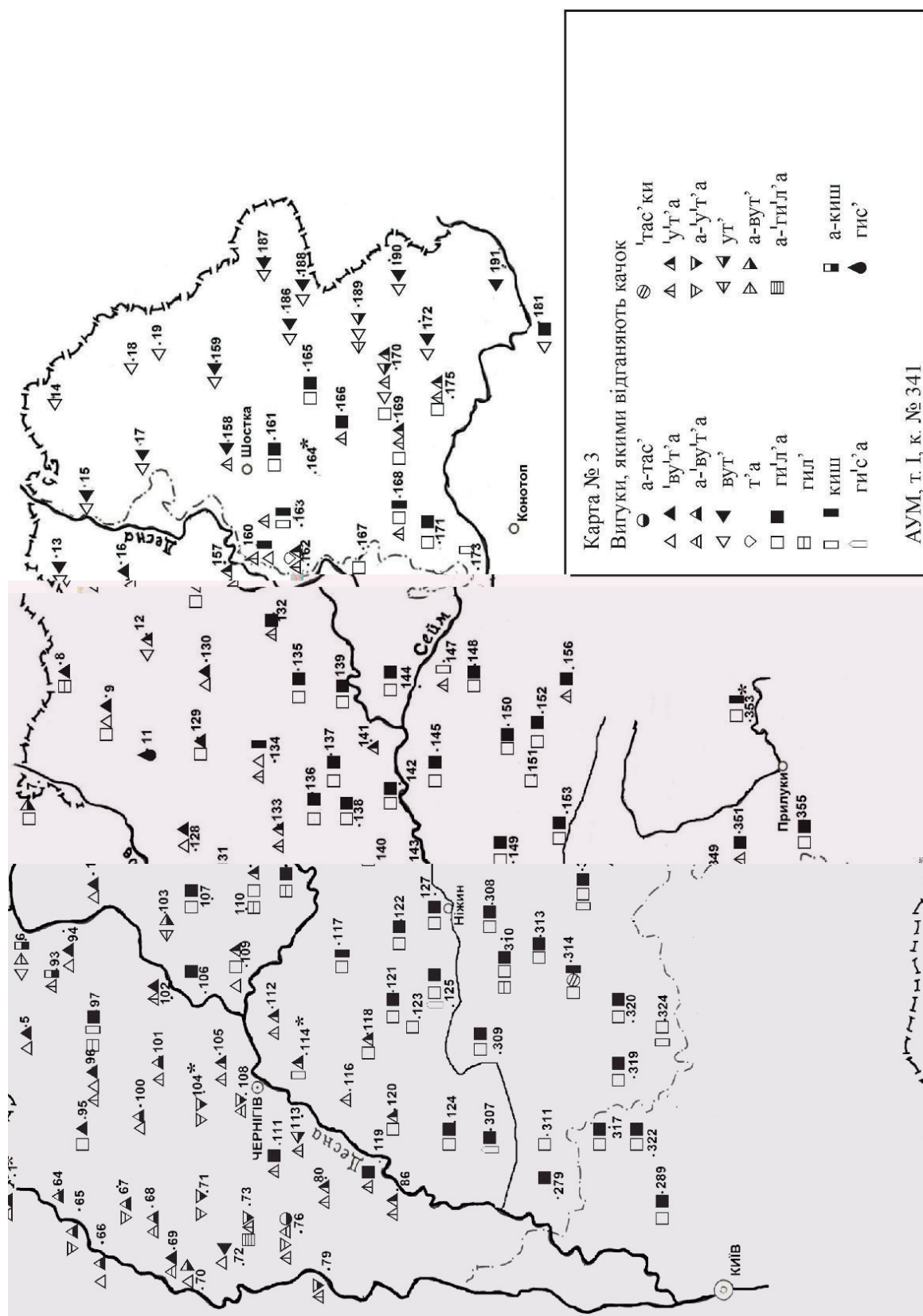
Література

- Кандакова, Е. Н. (2003). *Подзывные слова как особая функционально-грамматическая группа (на примере ярославских говоров)*: дис. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.01 – русский язык. Ярославль, 193 с.
- Куриленко, В. М. (1991). *Лексика тваринництва поліських говорів*. Суми: МДВВП „Мрія”, 124 с.
- Литвиненко, Я. О. (2019). *Орнітономени у східнополіському діалекті: структура і просторове варіювання*: дис. ... канд. філол. наук.: спец. 10.02.01 – українська мова. К., 500 с.
- Прилипко, Н. П. (1982). Особливості слів, якими кличуть та відганяють свійських тварин. *Структура українських говорів* (С. 171 – 175). К.: Наук. думка, 1982.
- Прилипко, Н. П. (1987). Вигуки, якими кличуть та відганяють свійських птахів (ареальна характеристика і генеза). *Українська діалектна лексика : зб. наук. пр.* (С. 31 – 45). К.: Наук. думка, 1987.
- Тищенко, К. М. (2007). *Основи мовознавства: системний підручник*. К.: ВПЦ „Київський університет”, 308 с.

Джерела

- АУМ – Атлас української мови: в 3 т. Т. І. Полісся, Наддніпрянщина і суміжні землі. К.: Наук. думка, 1984; Т. II. Волинь, Наддністрянщина, Закарпаття і суміжні землі. К.: Наук. думка, 1988; Т. III. Слобожанщина, Нижня Наддніпрянщина, Причорномор’я і суміжні землі. К.: Наук. думка, 2001.
- ДАБМ – Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. Мінск: Выд-ва Акадэміі Навук БССР, 1963. VIII + 338 карт.

Карти № 1 – 3 репрезентують матеріали двох часових зрізів: середини XX ст. і початку XXI ст.: контурні фігури відтворюють матеріали, зібрані протягом 2010 – 2016 рр.; залиті фігури – матеріали середини XX ст., представлені в АУМ.

Знаком * позначено говірки 1, 104, 114, 353, у яких на початку XXI ст. через об'єктивні причини (відсутність мовців за потрібними критеріями) не вдалося здійснити повторне обстеження, тому застосовано елемент реконструкції: матеріал зібрано в суміжних н. пп., тобто в говірках, що мають подібну мовну структуру, і в яких, припускаємо, відбулися б зміни, подібні до говірки-оригіналу. Зокрема, н. п. 1 – с. Старі Яриловичі: за нової експлорації обстежено говірку с. Нові Яриловичі Ріпкинського р-ну Чернігівської обл.; н. п. 104 – с. Юр'ївка: за нової експлорації обстежено говірку с. Мохнатин Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; н. п. 114 – с. Лукашівка: за нової експлорації обстежено говірку с. Анисів Чернігівського р-ну Чернігівської обл.; н. п. 353 – с. Високе: за нової експлорації обстежено говірку с. Смош Прилуцького р-ну Чернігівської обл. Говірку 164 повторно не обстежено через відсутність мовців.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2019 р.

Прийнято до друку 18.06.2019 р.

Рецензент – канд. філол. н., доц. Леснова В. В.